

ȘTEFAN S. GOROVEI

ION NECULCE ȘI TRADIȚIILE PUTNEI

*Părintelui Ierodiacon Teofilact Ciobîcă,
păstrătorul de azi al amintirilor Mănăstirii Putna*

Faimoasele *cuvinte* cu care cronicarul Ion Neculce și-a precedat letopisețul ascund o adevărată comoară de informații folositoare celui care vrea să studieze istoria mentalităților, istoria socială și, în general, istoria chipului în care s-a constituit istoria noastră. Multă vreme, s-a crezut că Neculce a cules aceste cuvinte de la „oameni din popor” – o imagine idilică, frumoasă, poate, dar cu totul necorespunzătoare realităților. Poporul, ca personalitate colectivă, nu are o memorie care să depășească veacul, adică limita a trei sau patru generații: amintirea faptelor se șterge repede, dacă nu este îmborsărită și consolidată de informația scrisă, de intervenția culturii scrise. Astfel, s-a arătat că, de pildă, tradiția despre *Movila lui Purcel* nu poate fi altceva decât povestea culeasă de la un urmaș al familiei boierilor Purcel, care stăpâneau în zona respectivă și al căror nume a fost schimbat, în veacul al XIX-lea, în *Burcel*¹. Tradiția despre purcederea boierilor Movilă din aprodul Purice, salvatorul lui Ștefan cel Mare în dramatica luptă de la Șcheia, din 1486²,

¹ Mircea Ciubotaru, *De la Vilnești la Movila lui Burcel. Observații onomastice și istorice*, în *ArhGen*, I (VI), 1994, 1–2, p. 143–149. Aici, spița neamului Purcel (p. 149) începe cu Sima Purcel de la 1532 și se oprește spre mijlocul veacului al XVII-lea, însă există suficiente informații care atestă perpetuarea neamului cu acest nume. Notez câteva știri, în vederea unei viitoare reluări a cercetării. La 1677, un *Gligorie Purcel* vinde hatmanului Buhuș vii la Șorogari (Toma G. Bulat, *Documentele Mănăstirii Vărațic*, Chișinău, 1939, p. 102–103, nr. XXVI). Un secol mai târziu, la 1776, *pitarul Vasile Purcel* este atestat ca hotarnic la Răducani, ținutul Fălciului (L. T. Boga, *Documente basarabene*, XIV, Chișinău, 1931, p. 50, nr. XLI). Acest personaj figurează printre ascendenții boierilor basarabeni Purcel, înscriși ca nobili la 1833, cu următoarea spiță: Purcel diac (1537) → Toader Purcel → Ursu comis → Vasile pitar → Ioan, căpitan de mazili (1776) → Vasile, registrator gubernial (Gheorghe G. Bezviconi, *Boierimea Moldovei dintre Prut și Nistru*, II, București, 1943, p. 148). Este evident că în această spiță s-au sărit cel puțin trei generații, însă apropierea cronologică între Sima Purcel din 1532 și diacul Purcel din 1537 nu poate să nu dea de gândit. Căpitanul de mazili Ioan Purcel a fost slujbaş la sărdăria de Orhei („Din Trecutul Nostru”, V, 1937, nr. 40–45, p. 75, notele lui Paul Gore); tot la ținutul Orheiului, la 1780, *Toader Purcel* și *Gheorghe Purcel* sunt arătați între răzeșii de Bravicea și Martinești (L. T. Boga, *Documente din Basarabia*, II, Chișinău, 1934, p. 106, nr. XXXVIII). Nu încapem îndoială că avem de-a face cu aceeași familie.

² Ștefan S. Gorovei, *Gesta Dei per Stephanum vaivodam*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalț Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 404–410.

este, desigur, o poveste culeasă de Neculce de la unul dintre membrii familiei boierilor Purice³, într-o vreme când erau stinși de mult Movileștii, ale căror tradiții genealogice cărturărești vizau fie pe Mucius Scaevola, fie pe împărații Flavii⁴. Deopotrivă, trebuie să se accepte că cele două *cuvinte* care au ca erou principal pe marele logofăt Ioan Tăutu – *cuvinte* care privesc încheierea păcii cu Polonia și așezarea hotarului pe Ceremuș, precum și „închinarea” țării la Poartă (statornicirea păcii cu Imperiul Otoman) – provin de la unul dintre urmașii ilustrului personaj care a ctitorit biserica de la Bălinești. În adevăr, documentele care ne stau la îndemână ni-l arată pe Ion Neculce în relații „de serviciu” atât cu un Purice, cât și cu un Tăutu, personaje care au fost, foarte probabil, informatorii săi pentru respectivele *cuvinte*.

Și urmașii lui Purcel, și cei ai logofătului Tăutu și ai lui Purice au povestit lui Neculce nu doar ceea ce știau din poveștile bătrânilor, adică elemente anecdotice încrustate în vreo tradiție care să se fi păstrat un sfert de mileniu în familiile lor, trecând prin vreo șase sau șapte generații pe cale orală. Toate știrile precise (privind evenimente, locuri, personaje) se reaminteau din când în când, cu prilejul cercetării documentelor de proprietate, la inevitabilele procese pentru încălcarea hotarelor, la vânzări sau schimburi de ocine, la împărțeli sau la înzestrări. Iar lucruri ca acestea se petreceau cam în fiecare generație. Ceea ce numim tradiții populare sunt, de fapt, tradițiile unor familii care și-au menținut stăpânirile până în vremea lui Neculce. Stăpânirea pământului asigura libertatea, dădea boieria (adică noblețea) și întreținea tradițiile sau amintirile de familie, care nu aveau caracterul așa de abstract dobândit mult mai târziu și cu care suntem obișnuiți noi, cei de azi.

Pentru aceste afirmații, pot aduce azi o mărturie emoționantă, aflată acum câțiva ani. Din Moldova dintre Prut și Nistru a ajuns la mine un domn Șoimaru, care spunea că descinde din boierii Năvrăpești, cunoscuți actelor moldovenești din veacurile al XVI-lea – al XVII-lea și care, în adevăr, și-au schimbat numele după dregătoria unuia dintre ei. N-am fost prea încrezător atunci când acest domn mi-a spus că știa de la bătrânii săi despre vechiul nume, *Năvrăpăstru*; însă, după un timp, am dat de un document de pe la sfârșitul veacului al XVIII-lea⁵, pentru acești Șoimari basarabeni, în care se amintește de strămoșul lor, boierul Savin Năvrăpescu. Așa, am avut dovada că, până la urmă, tradiția lor era corectă, dar transmiterea ei nu s-a realizat eminent pe cale orală vreme de patru secole, ci a fost întreținută și consolidată mereu de existența documentelor, cercetate din când

³ Ștefan S. Gorovei, „Din Purice – Movilă” și „Barnovschi-Moghilă”. Două explicații (nu numai) genealogice, în *ArhGen*, III (VIII), 1996, 3–4, p. 328–330; idem, *Gesta Dei per Stephanum vaivodam*, p. 406–407, notele 72–76.

⁴ A. Papiu Ilarian, *Tesaur de monumente istorice*, II, București, 1863, p. 145, 149 (S. Okolski despre descendența din „Mutiorum familia Romae”) și, respectiv, p. 141, nota 2 („descendendo dalla casa Flavia degl’Imperatori di Constantinopoli”).

⁵ L. T. Boga, *Documente din Basarabia*, II, p. 191, nr. LV.

în când, cu prilejul revendicărilor și al judecăților. Însă, ca și boierii anchetați de Neculce, Șoimarii coborâtori din Năvrăpești⁶ și-au păstrat, prin veacuri, proprietățile dobândite de înaintașii lor de-a stânga Prutului, ajungând cu ele până la victoria stăpânirii sovietice.

Câteva dintre *cuvintele* lui Neculce privesc Mănăstirea Putna, consemnând informații relative la diverse momente istorice, din veacurile al XV-lea, al XVII-lea și al XVIII-lea: zidirea mănăstirii și aducerea bisericii lui Dragoș vodă de la Volovăț, dărâmarea bisericii lui Ștefan de către Vasile vodă Lupu (de fapt, inițierea unor lucrări de restaurare) și refacerea ei de către Gheorghe vodă Ștefan, pierderea arcului lui Ștefan cel Mare în vremea lui Constantin vodă Cantemir și distrugerea pocalului în a treia domnie a lui Mihai vodă Racoviță, la ospățul egumenului Misail Chisăliță⁷.

Dacă se poate spune că tradițiile care au ca personaj central câte un membru al vreunei familii boierești au fost culese de la un urmaș al acestora, explicația nu poate fi aceeași în cazul unui așezământ monahal. Aici, este de presupus cunoașterea unor părinți bătrâni, păstrători ai tradițiilor locului, oameni din acea categorie la care va apela și arhimandritul Vartolomei Mazereanu (Măzăreanu) când va transcrie informații preluate „din spusul părinților”⁸. Cercetând *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*, istoricul Constantin C. Giurescu formula ipoteza că știrile despre pierderea celor două obiecte rămase de la Ștefan fuseseră preluate „din mediul călugăresc, și anume al călugărilor de la Mănăstirea Putna”⁹. De fapt, acestea se petrecuseră relativ recent, Neculce – născut pe la 1672 – fiind contemporan cu ele, deci nu erau ceea ce se poate defini drept „tradiții”, dar nici nu erau fapte de cunoștință publică. La ceea ce cronicarul a putut culege „în cercul familiei sale”¹⁰, a trebuit să adauge confirmări și amănunte, prin conversații cu monahii putneni. Ultimul editor al operei lui Neculce, d-l Gabriel Ștrempele, a avut, în această privință, o formulare mai nuanțată și mai precisă: „Cu siguranță că Neculce deținea aceste detalii [...] de la călugării Mănăstirii Putna, cu care *cronicarul a avut legături foarte strânse (mai mult rele decât bune) toată viața*”¹¹.

Cred că am putut identifica sursa lui Neculce – sau, poate, numai pe principalul său informator – în materie de istorie a Putnei.

⁶ Cf. Alexandru Furtună, Vasile Șoimaru, *Neamul Șoimăreștilor. 500 de ani de istorie*, Chișinău, 2003.

⁷ Cf. Ion Neculce, *Opere*, ed. Gabriel Ștrempele, București, 1982, p. 162–181, „cuvintele” I, IV (3), IV (4) și XXIX.

⁸ Vartolomei Măzăreanu, *Istorie pentru Sfânta Mănăstire Putna (1761)*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Portret în cronică*, carte tipărită cu binecuvântarea Înalt Prea Sfințitului Pimen, Arhiepiscop al Sucevei și Rădăuților, Sfânta Mănăstire Putna, 2004, p. 147–150, notele 59, 60, 62, 64, 66.

⁹ Const. C. Giurescu, *Valoarea istorică a tradițiilor consemnate de Ion Neculce*, în *Studii de folclor și literatură*, București, 1967, p. 445.

¹⁰ *Ibidem*, p. 471 (cu referire la alte tradiții).

¹¹ Gabriel Ștrempele, *Introducere* la ed. cit., p. 107; subl. mea.

Anul trecut, având sub ochi fotografiile unor manuscrise ale epocii lui Ștefan cel Mare, identificate de profesorul Virgil Câdea într-o bibliotecă americană, mi-a atras atenția scrisul frumos și elegant cu care un cititor a lăsat o însemnare de lectură în limba slavă, cu numele său, pe o *Psaltire*; în traducere: „Ieromonahul Sava, eclesiarhul de la Putna, a(m) citit această Psaltire cu tâlc în anul 7178”, adică în răstimpul cuprins între 1 septembrie 1669 și 31 august 1670¹². Identificarea personajului nu a ridicat nici o problemă: eclesiarhul de la 1669/1670 a fost, mai apoi, egumen al Putnei (atestat la 4 noiembrie 1682, când scrie o scrisoare bistrițenilor¹³), a ocupat scaunul de episcop al Romanului în 1685–1689 și apoi pe acela de mitropolit al Moldovei și Sucevei, până pe la 1701/1702¹⁴. Mănăstirea Putna păstrează două obiecte care provin de la el, două cruci ferecate în argint aurit, una (datată ianuarie 1695) destinată chiar Putnei, iar cealaltă (datată iunie 1698) hărăzită „schitului său de la Sinești”¹⁵. Inscricția celei dintâi îi dă și numele de familie: **Balaci**¹⁶.

Am căutat mai multe știri despre acest ieromonah cu un scris așa de frumos, care îl arată un cărturar cu îngrijită educație și dragoste de cultură și care este ctitorul schitului de la Sinești, cu hramul Bunei Vestiri, astăzi dispărut. Am aflat, astfel, că era în adevăr un împătimit al cititului, găsindu-i semnătura de cititor pe încă patru cărți. Astfel, pe când era simplu monah, „smeritul Sava” a citit *Pravila Sfinților Apostoli și a Sfințelor Șapte Soboare* (manuscris din secolul al XVI-lea, aflat și azi la Putna¹⁷) și *Tâlcuirea lui Grigore Teologul* (manuscris dăruit

¹² Virgil Câdea, *Comori de artă din vremea lui Ștefan cel Mare*, în *Ștefan cel Mare și Sfânt. Atlet al credinței creștine*, p. 18 și fig. 22.

¹³ N. Iorga, *Documente românești din arhivele Bistriței*, II, București, 1900, p. 36, nr. CCXXV. Doi monahi din Putna fuseseră trimiși „la svințeniia unui mănăstiri ce s-au făcut în hotarul Museiului”, adică la Moisei, „cu pohta boiarilor din Maramureș”; la întoarcere, voiau să treacă prin Ardeal, temându-se „de omăt sau de ghiață”. Sfințirea a fost prilejuită, probabil, de reparații, întrucât mănăstirea – care era închinată Putnei – fusese întemeiată mai demult și sfințită la 1672 de Mitropolitul Sava Brancovici al Ardealului (Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, II, ediția a II-a, București, 1994, p. 85 și 189–190).

¹⁴ Preot prof. dr. Mircea Păcurariu, *op. cit.*, p. 115 și 109.

¹⁵ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, București, 1905, p. 51, nr. 5, și p. 52, nr. 18; Claudiu Paradais, *Comori ale spiritualității românești la Putna*, Iași, 1988, p. 562, nr. 139, și p. 563, nr. 141.

¹⁶ Numele de familie **Bălaci** se regăsește și într-un document din 18 decembrie 1727, când fostul mitropolit era deja mort (Arhiva Mănăstirii Putna; v. *infra*, nota 61). O familie cu acest nume nu-mi este cunoscută în Moldova. Oricum, faptul că, înainte de călugărire, Sava a fost strângător de dijme – deci slujbaş domnesc – arată că nu provenea dintr-o familie de jos. Pe de altă parte, ca dijmar, tânărul slujbaş trebuia să fie știutor de carte, având a scrie la catastif numele celor dijmuți și sumele adunate de la ei. Este, deci, de crezut că el a venit în mănăstire gata școlit; de altfel, și scrisul său arată îndemânarea și obișnuința sa întru ale scrisului.

¹⁷ Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 463, nr. 88 – inv. nr. 45/1870 (565/1952), însemnare în limba slavă „pe suprafața interioară a ultimei scoarțe”: „Smeritul Sava a citit această carte”. Și în *Psaltirea* de la New York, însemnarea a fost așternută în același loc.

Putnei de Bogdan al III-lea în 1511, azi aflat la Moscova¹⁸); din 1670–1671, când era eclesiarh, s-a păstrat însemnarea de lectură a *Comentariilor* lui Teofilact al Ohridei la Evanghelia lui Ioan (manuscris dăruit Putnei de Bogdan al III-lea în 1509, azi aflat la Moscova¹⁹), iar din vremea când era mitropolit, avem însemnarea pe *Cartea Sfântului Ioan Damaschin*, din 1613, aflată la Putna²⁰. Și, fără îndoială, nu vor fi fiind acestea singurele cărți care au stat sub ochii „smeritului Sava”.

La cumpăna veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea, Sava pare să fi fost una dintre marile figuri ale monahismului putnean; într-un document fundamental pentru istoria Mănăstirii Putna, el este citat ca un protopărinte al marelui Iacov Putneanul.

Pomelnicul Putnei²¹, alcătuit²² de Natanail Dreteanul (Dreteanovschi) din Pașcani și scris de el, datat noiembrie 1756, cu un *Cuvânt către părinții Sfintei Mănăstiri a Putnii*, semnat de mitropolitul Iacov, conține, la luna noiembrie, aceste informații (cu cronologia inversată):

„**Antonie mitropolit.** Acesta s-au prestevit în Țara Moscului, la Bealograd, în 1748.

Savva mitropolit. Acesta au călugărit pre episcopul Calistru, iară Calistru pre Antonii mitropolit, iară Antonii pre Iacov mitropolit”²³.

Mă opresc puțin asupra acestui frumos exemplu de filiație duhovnicească de la Putna.

Calistru a fost întâi, în 1706–1708, egumen al Putnei, unde își avea metania²⁴. În 1708 a devenit episcop de Rădăuți, rămânând în acest scaun până în mai 1728, când a paretisit²⁵. Ca să fi ajuns egumen al Putnei în 1706, trebuie să fi fost viețuitor acolo de câțiva ani, totuși, intrarea lui în monahism se poate să nu corespundă cu vremea când Sava însuși a fost egumen la Putna (ante 1685), ci cu anii când acesta din urmă a fost episcop sau mitropolit.

¹⁸ Damaschin Mioc, *Materiale românești din arhive străine*, în **SMIM**, VI, 1973, p. 335: „Smeritul Sava a citit din cap în cap” (procit).

¹⁹ *Ibidem*, p. 334: „Mult smeritul și mai cu osebite păcătosul ieromonah Sava, eclesiarhul acestei sfinte chinovii a Putnei, am citit această Tâlcuire cu rugăciunea părinților voștri [?] ... în anul 7179”.

²⁰ Claudiu Paradais, *op. cit.* p. 473, nr. 95 – inv. nr. 58/1900 (578/1952), „semnătură izolată și nedată” la fila 6v: „Sava mitropolitul Moldovei”.

²¹ Publicat de Olimpia Mitric, *Cartea românească manuscrisă din nordul Moldovei*, București, 1998, p. 207–213. Natanail, „fiu al Săhăstriei” Putnei (*ibidem*, p. 213–214), a fost duhovnicul lui Iacov Putneanul, pe care l-a și călugărit în marea schimă cu cinci zile înainte morții (11 mai 1778, † 16 mai 1778). El însuși moare la 16 sau 26 decembrie 1784 (*ibidem*, p. 216 și 212). A fost succesorul lui Sila la stăreția Sihăstriei Putnei. Nu am putut folosi articolul pe care i l-a închinat Dimitrie Dan în revista „Candela” (1914).

²² „S-au înnoit după izvodul al celui vechi pomeal nec” – Olimpia Mitric, *op. cit.*, p. 207.

²³ *Ibidem*, p. 208.

²⁴ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 119; Ierodiac. Teofilact Ciobîcă, *Contribuții la istoria Mănăstirii Putna. Egumenii*, în **TV**, II, 1992, 8–10, p. 108.

²⁵ Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, Viena, 1912, p. 99–106; actul de paretisire la N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, București, 1903, p. 105, nota 1.

Antonie a succedat lui Calistru ca episcop la Rădăuți, dar numai pentru scurt timp (1728–1729)²⁶, trecând apoi în scaunul mitropolitan²⁷, pe care avea să-l părăsească plecând cu trupele rusești de ocupație, în 1739, în Rusia, unde a devenit mitropolit la Cernigov și apoi la Belgrad (Bielograd); a murit acolo, în exil, la 1748²⁸.

Antonie fusese „stăpânul și starețul” lui Vartolomei Mazereanu²⁹, el însuși egumen al Putnei³⁰.

De la Antonie, se află azi la Putna mai multe obiecte: două cruci – una de pe când era mitropolit al Moldovei, din 1736/1737 (7245)³¹, și o alta trimisă din bejenie, în 1743, când era mitropolit de Bielograd și Oboiansk³²; două cădelnițe de argint, dăruite în 1734³³; două stele de argint, dăruite în 1734³⁴; o linguriță de argint, dăruită în 1734³⁵; o candelă de argint, dăruită în 1734³⁶; un potir, făcut probabil din banii trimiși de el, datat 1756/1757 (7265)³⁷, când Antonie era deja mort.

Iacov, viitorul mitropolit, a intrat în monahism la Putna, la 24 martie 1731³⁸; la data aceea, Antonie era deja mitropolit. Deci, în această calitate a fost nașul de călugărie al lui Iacov, care avea atunci numai 12 ani.

Între știrile pe care le-am găsit cu referire la Sava, este aceea care mă determină să cred că acest ieromonah putnean, ajuns mitropolit al Moldovei și Sucevei, a putut fi informatorul lui Neculce. Anume, este o scrisoare pe care el, ca

²⁶ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 106–109.

²⁷ Ca succesor al lui Gheorghe al IV-lea, care a murit la sfârșitul anului 1729 – testamentele sale datează din 18 și 24 decembrie 1729 (IN, III, 1923, p. 113–115), iar Antonie era deja mitropolit la 15 ianuarie 1730 (Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 107, nota 4; idem, *Mănăstirea și comuna Putna*, p. 93, nr. 70; în ambele locuri este citat ca documentul nr. 131 din Inventar; acest document nu se află printre cele selectate pentru volumul *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, București, 1983).

²⁸ Antonie a murit la 2 ianuarie 1748, după cum a consemnat ucenicul său, Vartolomei Mazereanu (Olimpia Mitric, *op. cit.*, p. 193).

²⁹ Olimpia Mitric, *op. cit.*, p. 193.

³⁰ Ierodiac. Teofilac Ciobică, *op. cit.*, p. 116–118. Pentru Vartolomei Mazereanu, v. N. A. Ursu, *Informații noi privitoare la viața și activitatea arhimandritului Vartolomei Mazereanu*, în idem, *Contribuții la istoria culturii românești. Studii și note filologice*, Iași, 2002, p. 76–136.

³¹ Dimitrie Dan, *Mănăstirea și comuna Putna*, p. 51, nr. 6; nu este descrisă în catalogul alcătuit de Claudiu Paradais, *op. cit.*

³² Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 51, nr. 7; Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 564–565, nr. 142.

³³ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 55, nr. 2; Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 527–528, nr. 114–115 (pentru prima, se dă traducerea inscripției de danie, cu anul 1734, dar cu numele lui Antonie ca mitropolit de Bielgorod, ceea ce nu se potrivește, întrucât până în 1739 Antonie a fost mitropolit al Moldovei; pentru cea de-a doua, nu se menționează o inscripție de danie).

³⁴ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 57, nr. 19; nu sunt descrise în catalogul alcătuit de Claudiu Paradais, *op. cit.*

³⁵ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 58, nr. 22; nu este descrisă în catalogul alcătuit de Claudiu Paradais, *op. cit.*

³⁶ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 56, nr. 5; Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 533–534, nr. 118.

³⁷ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 57, nr. 12; Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 548, nr. 132.

³⁸ Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, p. 112.

fost mitropolit, dar încă purtător de grijă al Putnei³⁹, a trimis-o lui Ion Neculce, la 22 iulie 1722. Din această scrisoare, se vede că cei doi aveau relații destul de strânse, ca doi vecini de moșie, că se întâlneau și chiar stăteau la voroavă (termenul se află în scrisoare !). În 1938, documentul a fost publicat de Teodor Bălan⁴⁰ și comentat de N. Iorga⁴¹, fiind socotit „de o însemnătate deosebită”⁴². Fără să vadă chiar un posibil informator în persoana lui Sava – a cărui biografie era aproape necunoscută –, N. Iorga a făcut convenita apropiere între conținutul scrisorii, despre pricina de hotar cu Mănăstirea Putna, și faptul că legendele acesteia „în legătură cu ctitoria lui Ștefan vodă le culege tocmai Neculce”⁴³.

Iată textul acestui act, aflat azi la Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale⁴⁴.

„† Cînstit al nostru din darul Prea Svintului Duh fiiu
suffletesc, dumnealui Ion biv hatman, să fii blagoslovit de mila lui
Dumnidzău cu toată casa dumitale și-ți poftim tot fericitu bine
trupăscu și sufletescu. În trecutîli zile, când ai trecut pe la noi, pe
la Sinești, am fost avut cu dumneta puțină voroavă pentru
Ostrița, cari hotar iasti dat Mănăstirî Putnii de răpăosatul
Ștefan vodă cel Bun, ce să numește ctitor, și am fost spus
dumitali că siamnîli sint de la dumnita a triia movilă și de acolo
în bolos (?) și spre miadzănoapte în părau, acestia le știu încă de
copil, când fusiasăm dejmar, de am luat de a dzăce boianenilor ce
avusiasă holde pe acel hotar, care siamne nu numai bărbații, ce de-a
puterea fi și babile le știu. Iar dumnita de lăcomești a te lăți mai

³⁹ Un semn al acestei purtări de grijă este participarea sa – alături de episcopul Calistru al Rădăuților, putnean și el – la „egumenirea” lui Atanasie, în 1714: Olimpia Mitric, *Cartea românească veche în județul Suceava. Catalog*, I, Suceava, 1992, p. 75, însemnare pe Biblia din 1688, trimisă Putnei de mitropolitul Dosoftei, din exilul său polonez. Din această însemnare nu se înțelege prea bine succesiunea evenimentelor descrise de Atanasie: a fost pus egumen la 17 februarie 1714, apoi a urmat o vacanță de 58 de zile până când, la 25 iunie, „iar au socotit și m-au pus pe mine”, ceea ce înseamnă că pe la sfârșitul lui aprilie 1714 Atanasie a fost scos (sau suspendat) din egumenie. Sfârșitul egumeniei sale a avut loc duminică, 29 aprilie 1716, după doi ani și zece săptămâni, ceea ce înseamnă că, totuși, își socotea intrarea în funcție la 17 februarie 1714 ! V. și Ierodioc. Teofilact Ciobîcă, *op. cit.*, p. 108–109.

⁴⁰ Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, IV, Cernăuți, 1938, p. 20–21, nr. 12.

⁴¹ N. Iorga, *Un mitropolit în fața unui cronicar. Mitropolitul Sava și Ion Neculce*, în **BOR**, LVI, 1938, 11–12, p. 715–718.

⁴² *Ibidem*, p. 715.

⁴³ *Ibidem*, p. 717.

⁴⁴ Un rezumat în *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, p. 227, nr. 678 (M-rea Dragomirna, I/30). Textul a fost editat anterior cu unele erori, ceea ce justifică retipărirea lui. Sunt recunoscător d-lui Ioan Scripcariuc, directorul Direcției Județene Suceava a Arhivelor Naționale, pentru bunăvoința cu care mi-a înlesnit accesul la documentele necesare acestui studiu.

în sus, pune în socotială că vei greși și-nnaintia lui Dumnidzău, și drvanului Mării Sale domnului. Ce, di-i vrea să mă ascuți, eu așa te svătuescu priiatinești și suflețește, nu te pune cu beserica lui H(risto)s, nici trage a lua să lași cu blăstăm cuconilor, nici te nedejdui c-ai mutat pietrile ca să cuprindzi pre partea dumitale pământ, pentru că toți sintem pământ. Și acei ci-au îndzăstrat svintile mânăstiri cu moșii, au întărit cu urici și cu blăstăm, iar acela ce va călca blăstămul îi caută a da samă înnaintea strașnicului giudețu. Multe am mai avea a scrie, ce pentru scurtaré, altili vom lăsa.

*Sava proin mitropolit
Cu metanii mă închin dumitale.*

*U Botșeni, iul(ie) 22
[(ea)† 7230”.*

Scrisoarea lui Sava mustește de informații istorice, a căror valorificare merită toată luarea-aminte. Voi sublinia, numai, la început, menționarea „voroavei” și raportarea fostului egumen la „Ștefan vodă cel Bun, ce să numește ctitor”. Pentru înțelegerea pricinii la care se referă autorul scrisorii, sunt necesare câteva precizări.

Ostrița aparținea Mânăstirii Putna din darul lui Ștefan. Actul din 25 aprilie 1472⁴⁵ arată împrejurările acestei danii: „au venit înaintea noastră [...] slugile noastre credincioase, pan Tăbuci de la Cobâle și fratele lui, Pojar, și sora lor, Nastasia, și cu toți nepoții lor, și s-au tocmit cu domnia mea pentru un sat care este pe Prut, anume Ostrița, și cu loc de moară la Prut, pe care au, pe acest sat, privilegiu vechi de la bunicul nostru, Alexandru voievod, și de la alți înaintași ai noștri și care le este lor parte și ocină dreaptă”. Pentru 200 de zloți tătărești, domnul a cumpărat acest sat și l-a dăruit Putnei „cu toate vechile lui hotare, pe unde au folosit din veacul veacului”⁴⁶.

În hotar cu Ostrița, se afla satul **Boian** – foarte cunoscut nouă datorită *Doinei* lui Eminescu: „Din Boian la Vatra Dornii / A mâncat omida cornii”. Acest sat aparținuse, din străvechime, aceluiași neam Tăbuci, unul dintre stăpânii săi fiind chiar numit „Tabuci din Boian”⁴⁷. Prin moștenire, Boianul a ajuns în veacul

⁴⁵ **DRH**, A. *Moldova*, II (1449–1486), volum întocmit de Leon Șimanschi în colaborare cu Georgeta Ignat și Dumitru Agache, București, 1976, p. 272–274, nr. 184.

⁴⁶ *Ibidem*, p. 273.

⁴⁷ **DIR**, A. *Moldova*, XVI/1, p. 216, nr. 190. Într-un studiu tipărit postum, I. C. Miculescu-Prăjescu a formulat următoarea ipoteză: „Sunt indicii că primul Tăbuci, care, ca contemporan al descălecării, va fi trăit între 1320 și 1380, a avut doi fii. Descendenții unuia apar ulterior pe Boianul Mare de pe Prut, în ținutul Cernăuți; urmașii celuilalt în regiunea Cobâle, pe stânga Prutului, în județele Roman și Bacău” (I. C. Miculescu-Prăjescu, *Genealogie și istoriografie*, în **ArhGen**, II (VII), 1995, 1–2, p. 8). Această ipoteză se vede confirmată de faptul că *Tăbuci de la Cobâle* vinde Ostrița

al XVII-lea la boierii din familiile Stârcea și Prăjescu. Partea celor dintâi a fost cumpărată de Gavrilaş Mateiaș, cumnatul lui Miron vodă Barnovschi și marele logofăt al lui Vasile vodă Lupu. Una dintre fiicele acestui personaj, Alexandra, s-a măritat cu Iordache Cantacuzino, care a cumpărat și părțile Prăjeștilor, refăcând unitatea stăpânirii la Boian. Alexandra Cantacuzino – cunoscută sub numele de *Iordăchioaia cea Bătrână* – a fost bunica maternă a lui Ion Neculce și una dintre sursele certe ale cronicarului pentru istoria Moldovei în veacul al XVII-lea⁴⁸. Mi se pare neîndoielnic faptul că ea – născută pe la 1630⁴⁹ și stăpânind, prin moștenire, un întins domeniu în partea nordică a Moldovei – a putut vedea biserica Mănăstirii Putna cu pictura exterioară, așa cum o va descrie tocmai nepotul ei: „tot cu aur poleită, zugrăvală mai mult aur decât zugrăvală, și pre dinăuntru și pre denafară”⁵⁰.

De la Alexandra Cantacuzino, care l-a crescut în casa ei de la Pașcani, Neculce a moștenit Boianul. Încă din vremea lui Gavrilaş Mateiaș († 1651/1652) era acolo o situație neclară și conflictuală: logofătul preluase „parte cé din sus, unde să hotărăște cu Ostrița călugărilor de Putna”⁵¹ și făcuse o îngrăditură de piatră spre părțile Prăjeștilor, nerespectând întru totul hotarul. Așa a apărut în hotarul Boianului o bucată de pământ pe care călugării putneni au inclus-o în hotarul Ostriței: „au luat de a dzecia până în gardul lui Gavrilaş” pe o suprafață caracterizată drept „puțin, nu giunătatate de sat, iar despre răsărit până în părau stă hotarul întreg și fac hotarul de la movile în sus”⁵².

Au urmat împrejurări istorice tulburi: pe de o parte, câțiva membri ai familiei Volcinschi, nepoți ai Stârceștilor, au smuls, prin judecată, partea de Boian de la „Iordăchioaia visterniceasa”; pe de altă parte, trecerea Podoliei sub control otoman a adus la hotarul nordic al Moldovei nesiguranța și dezordinea. Intrând în stăpânirea Boianului, tânărul Neculce s-a văzut într-o situație neașteptată: „Volcinceștii cei bătrâni încă murise și rămăsese ficeorii lor și iar nu știa hotarul, și

învecinată cu Boianul, unde, la vremea aceea (1472), stăpâneau nepoții și strănepoții lui *Tăbuci din Boian* ! Această realitate genealogică era cunoscută încă în veacul al XVIII-lea, când, într-un comentariu pe marginea documentului din 8 aprilie 1528, se spune: „Boianul cel mare cu toate părțile lui au fost a trii frați și acei frați au fost nepoți Tăbucianului, celuia ce au vândut Ostrița lui Ștefan vodă” (Iulian Marinescu, *Documente relative la familia Neculce*, în **BCIR**, IV, 1925, p. 75).

⁴⁸ Cf. Dumitru Velciu, „*Iordăchioaia visterniceasa*”, *bunica dinspre mamă a cronicarului Ion Neculce*, în **RITL**, XVI, 1967, 3, p. 449–466.

⁴⁹ Dintre copiii născuți din căsătoria ei cu Iordache Cantacuzino, Safta s-a măritat (cu Lupașco Buhuș) pe la 1661 (Dumitru Velciu, *op. cit.*, p. 456), Maria (cu Gheorghe Ursachi) la 1666 (*ibidem*, p. 458), iar Catrina (cu Neculce vistierul) pe la 1670 (*ibidem*, p. 461). După datele căsătoriilor, rezultă că cele trei fete erau născute aproximativ între anii 1645 și 1650, ceea ce conduce, pentru nașterea mamei lor, cel puțin spre anul 1630. Alexandra Cantacuzino va muri în pribegia din Țara Românească, între 1686 și 1690 (*ibidem*, p. 463–464). Despre rolul ei în creșterea și informarea viitorului cronicar, cf. *ibidem*, p. 464–466; idem, *Ion Neculce*, București, 1968, p. 27–28.

⁵⁰ Ion Neculce, *Opere*, p. 163.

⁵¹ Iulian Marinescu, *op. cit.*, p. 76.

⁵² *Ibidem*.

călugării de Putna tot amăgia pre dumnealui vornicul Ion și pre Volcincești că au scrisori și scriu în semne și împingé pre Volcincești în gios și Volcinceștii pre dumnealui vornicul”⁵³. Pribegind la 1711 cu Dimitrie vodă Cantemir, Neculce nu s-a mai putut interesa de soarta Boianului. Revenit în Moldova la 1720, și-a găsit moșia în aceeași situație, cu hotarele împresurate atât de boierii Volcinschi, cât și de putneni, acum bizuiți pe „o carte de la Sava mitropolitului”⁵⁴. Pe „Volcinceștii cești tineri”⁵⁵, i-a biruit Neculce cu ușurință, prin judecată pe baza vechilor documente, însă cu putnenii a fost mai greu. Sava avea amintiri puternice despre vremea când, ca dijmar, culesese pentru Putna dijma („de a dzecia”, cum spun actele vechi) din acea bucată de Boian, deci el putea să aibă convingerea fermă că stăpânirea Putnei acolo este dreaptă și, ca atare, a dat episcopului Calistru al Rădăuților acea carte de mărturie, cu care se apărau călugării putneni⁵⁶.

Conflictul pentru Boian, deosebit de interesant pentru mentalitatea oamenilor din vechime, a fost unul de lungă durată, continuând și după moartea cronicarului, în 1745. Astfel, un document din 1751, referitor la încheierea conflictului și asupra căruia voi reveni imediat, arată că între putneni și Neculcești a fost „pără și gâlceavă” vreme de 30 de ani⁵⁷, deci a început pe la 1721, imediat după întoarcerea lui Ion Neculce în Moldova.

În acest context se plasează scrisoarea fostului mitropolit Sava trimisă, în iulie 1722, lui Ion Neculce și care privește tocmai începuturile lungii etape de „pără și gâlceavă”, căreia nu-i va supraviețui nici unul dintre protagoniștii începutului.

Poate să mire, azi, o asemenea lungă confruntare⁵⁸. Însă pricinile de hotar erau, pe atunci, un lucru firesc. Oamenii din vremea aceea aveau două griji de căpetenie: mântuirea sufletului și apărarea hotarelor – ale țării ca și ale proprietăților. Se poate spune că, de fapt, mai mult luptau, mai mult cheltuiau și mai mult se zburciumau pentru apărarea hotarelor proprietăților lor, decât pentru ale

⁵³ *Ibidem*, p. 77.

⁵⁴ Această mărturie este invocată și de Vasile Buhăescu, în hotarnica sa din 3 septembrie 1751: „mărturie mai de credință s-au cunoscut a fi a răpousatului Savii ce-au fost mitropolit, ce-au dat în scris la mănăstire, mărturisind de hotarale satului Ostrița pe din gios despre Boian”. Nici Neculce, nici fiii săi, nu au acceptat, însă, această mărturie. Din documente rezultă că, până la urmă, s-a produs și o retractare chiar a autorului ei (v. mai departe, în text).

⁵⁵ *Ibidem*, p. 78.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, p. 285, nr. 869 (3 septembrie 1751). Pentru acest proces, v. și Dumitru Velciu, *Ion Neculce*, p. 135–141 și Vasile Bizovi, *Boianul*, Cernăuți, 2005, p. 21–28. O parte din documentele referitoare la acest conflict se află în arhiva familiei Neculce, ajunsă la Academia Română în 1909, în secția de manuscrise, *Documente istorice*, pachetele IX și XX – cf. Biblioteca Academiei Române, *Creșterea Colecțiilor*, XII, iulie–septembrie 1909, p. 128–131 (azi, documentele se află la Direcția Arhivelor Naționale Istorice Centrale, sub aceleași cote.)

⁵⁸ Au fost altele și mai lungi – cf. George-Felix Tașcă, *Un proces civil în Moldova (1693–1844)*, în *AIPI*, XXVI, 1989, 1, p. 147–157.

țării și decât pentru mântuirea sufletului. La aceasta din urmă, știau că pot conta pe slujbele ce aveau să fie făcute de urmași, precum și pe rugăciunile ce aveau să le înalțe preoții și monahii lăcașurilor către care se îndreptaseră daniile lor, dar pentru hotarele satelor lor nu aveau a se lupta decât ei înșiși, pe când erau în viață, ca să le poată transmite urmașilor întregi și neatinse. Boieri mari sau mici, preoți sau monahi, egumeni sau episcopi – toți se arătau, în această privință, la fel de aprigi și de neînduplecați.

Neculce era și el un om aprig, chiar față de propria soră⁵⁹. Se vede, din frumoasa scrisoare reprodusă mai sus, că nici Sava nu era altfel. Totuși, relațiile dintre acești doi oameni ai veacurilor al XVII-lea și al XVIII-lea nu au rămas tensionate. Neculce, a cărui așezare statornică era în satul Prigoreni, îl vizita pe fostul mitropolit la schitul său, ridicat într-un sat vecin, la Sinești și stăteau la „puțină voroavă”. „Pâra și gâlceava” mergeau înainte, dar când, în 1738, și-a pierdut soția – Maria, fiica hatmanului Lupu Bogdan și a Ruxandei Cantemir –, Neculce a trimis sărindare nu numai la Boian, la Mitropolie, la Golia sau la Neamțu, dar și la Sinești și la Sihăstria Putnei, atât la ziua înmormântării, cât și la pomenirea de 40 de zile⁶⁰.

Între timp, „pâra și gâlceava” luaseră o întorsătură neașteptată: bătrânul Sava murise⁶¹ și „la moarte lui au mărturisit să nu să ție în samă nici o mărturie a lui, că-i o vreme de demult ș-au uitat, de care dumnealui vornicul giură și priimește și carte de blăstăm, cum au dzis Sava la moarte lui, să nu să ție în samă mărturie lui și acmu călugării tăgăduiesc”⁶². Reacția putnenilor era, și ea, firească: din ce în ce mai puțin convingși de dreptatea lor, mai ales după retractarea lui Sava, au ajuns să se întemeieze din ce în ce mai mult pe statutul lor și pe poziția Putnei, ferindu-se să ajungă la judecată – „că alte scrisori [= documente], de și au, nu vor să le scoată, că se tem că or rămâne rușinați” – și, ca atare, încercau să stingă conflictul plătind lui Neculce de la două până la patru pungi de bani, „socotind că ei sânt călugări ș-or crede de a da judecata de or merge cu carte de blăstăm în cap și or lua

⁵⁹ Iulian Marinescu, *op. cit.*, p. 61–62.

⁶⁰ *Ibidem*, p. 73–75.

⁶¹ Data morții lui Sava nu este cunoscută; afirmația lui N. Iorga, precum că el „era în viață și la 20 ianuar 1742” (N. Iorga, *op. cit.*, p. 717), se bazează pe o mențiune din *Catastihul* documentelor Putnei, realizat de Vartolomei Mazereanu la 1764: „zapis de mărturie și de danie a Savvei proin mitropolit [...] din anii 7250 ghen. 20” (Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 200, nr. 13). Însă „izvodul de pricinii și jalbe” din 14 mai 1739 menționează retractarea făcută de Sava „la moarte lui” (v. mai departe, în text), deci actul regestat de Vartolomei Mazereanu are data rău citită. De altfel, fostul mitropolit Sava Bălaciuc este arătat ca nemaifiind în viață încă și la 18 decembrie 1727: act inedit din Arhiva Mănăstirii Putna; regeste la Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 93, nr. 69 (Inventar nr. 23), cu datare eronată, și *ibidem*, p. 229, în *Catastihul* lui Vartolomei Mazereanu, cu data corectă (18 decembrie 1726), dar cu transpunerea eronată a văleatului (1728). Prin urmare, fostul mitropolit Sava a murit între 22 iulie 1722 și 18 decembrie 1727.

⁶² Iulian Marinescu, *op. cit.*, p. 80.

moșia dumnealui vornicului Ion [...] gândindu-să că eu [= iau] la mănăstire [și] nu-i păcat”⁶³.

În primăvara anului 1739, Neculce a cerut domnului – la vremea aceea, Grigore al II-lea Ghica – să numească „hotarnici buni, cu minte și cu frica lui Dumnedzău, să nu lesniască, să cerce bine, să socotiască să afle hotarul cel vechi, precum au îmblat de vac, nici să veghe voia nici vornicului, nici călugărilor și să însemneză toate puncturile ce sânt scrise mai sus, să vadă, sânt adevărate au ba, și precum or socoti cu sufletile lor drepte, să pue semne, să nu caute că n-a primi vro parte, ce să puia semne, să hotărască această gâlceavă și să ia și scrisorile cele răle, or de la care parte or hi, să să rumpă”⁶⁴.

A mai trecut, însă, ceva timp până să „să hotărască gâlceava”. Cronicarul a murit în 1745 și Boianul a rămas fiilor săi. La 12 ianuarie 1746, la cererea călugărilor putneni, Ioan vodă Mavrocordat a poruncit medelnicerului Gavril Neculce să nu se grăbească a culege dijma „locului celui de pricină de la Ostrița”⁶⁵, întrucât în primăvară urma să se facă hotărnicia⁶⁶. Avea să treacă, însă, dintre cei vii și medelnicerul Gavril Neculce până să se pună capăt cu totul acestei pricini. Abia la 8 iulie 1751⁶⁷, Vasile Buhăescu, boier cărturar și om de încredere al domnilor⁶⁸, a hotărnicit Boianul, în prezența fiilor vornicului Ion Neculce și a obștii putnene – egumenul Gheorghe⁶⁹, eclesiarhul Calist, arhimandritul

⁶³ *Ibidem*.

⁶⁴ *Ibidem*.

⁶⁵ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 195, nr. 5.

⁶⁶ Documentul, aflat azi la Direcția Județeană Suceava a Arhivelor Naționale, fond *Mănăstirea Dragomirna*, I/44, a fost publicat de Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, V, Cernăuți, 1939, p. 6, nr. 4 și, în rezumat, în volumul *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, p. 267, nr. 810.

⁶⁷ N. Iorga, *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, V, p. 415.

⁶⁸ DRH, A. *Moldova*, XXI (1632–1633), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi, București, 1971, p. 189 (comentariu al stolnicului Iordache Cantacuzino Deleanu, din 1753, pe dosul unui document din 1632 pentru scutirea preoților de dăjdi). Frumoasa caracterizare a fost pusă în lumină de Andrei Pippidi, *În jurul cronicarului Vasile Buhăescu*, în *AIIAI*, XXIII, 1986, 2, p. 839.

⁶⁹ Numele poate să fi fost citit greșit de N. Iorga: la 3 septembrie 1751 și la 15 septembrie 1752, egumen era **Gherman** (în rezumatul acestui ultim act, inclus în volumul *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, p. 290, nr. 879, numele apare eronat, Ghervasie). Succesiunea la egumenia Putnei în urma trecerii lui Dositei Herescu la Episcopia de Rădăuți, în 1750, nu este stabilită într-un chip mulțumitor. La Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 120: **Gheorghe** – 8 iulie 1751, 1 ianuarie 1752; **Gherman** – 20 martie 1753; **Ghervasie** – 1754; **Gheorghe** (a doua oară) – 4 și 5 martie 1754; la Ierod. Teofilact Ciobîcă, *op. cit.*, p. 113: **Gheorghe** – 8 iulie 1751, 1 ianuarie 1752, 4 martie și 5 mai 1754; **Gherman** – 20 martie 1753; **Ghervasie** – 1754. Cu referire la această nesiguranță, am presupus, mai demult, fie erori de lectură (cele trei nume începând cu aceleași litere: **Γe**), fie „o succesiune în adevăr zbuciumată” (Ștefan S. Gorovei, *Semnificația unor documente false din veacul XVIII. I. „Cartea sobornicească” din 1 ianuarie 1752*, în *AIIAI*, XXVI, 1989, 1, p. 448; reluat, în reproducere anastatică, în idem, *Între istoria reală și imaginar. Acțiuni politice și culturale în veacul XVIII*, Iași, 2003). Astăzi, se poate stabili că

Macarie⁷⁰, ieromonahii Ghedeon, Teofan și Antim, precum și diaconul Irinarh. Mărturia definitivă pentru această hotărnicie menită să împace părțile are data de 3 septembrie 1751; ea menționează doar doi fii ai cronicarului – spătarul Ilie și armașul Alexandru –, pe egumenul Gherman al Putnei, pe Gavril Volcinski și frații săi și pe alți megieși și răzeși. Un an mai târziu, la 15 septembrie 1752, pe baza acestei mărturii, Constantin vodă Racovița a întărit Putnei satul Ostrița cu hotarele proaspăt stabilite⁷¹.

S-a păstrat o urmă emoționantă a stării de spirit a părților implicate în acest lung conflict. Unul dintre fiii cronicarului, medelnicerul Gavril Neculce, a trecut dintre cei vii chiar în vremea stingerii conflictului⁷²; lăsase, pentru pomenire, Mănăstirii Sucevița, satul Drepcăuți de la ținutul Hotinului (pe atunci, inclus în raiaua Hotinului, sub stăpânire turcească)⁷³. Curând după moartea sa, văduva lui, Paraschiva (fiica boierului Solomon Botez, urmaș al hatmanului Dinga), a dăruit – în „văleatul” 7260 (1 septembrie 1751 – 31 august 1752) – Mănăstirii Putna o cădelniță, azi dispărută⁷⁴. Un dar ca acesta – însoțit poate și de altele, de același fel – avea menirea să arate că pacea se statornicise între boierii Neculce și monahii putneni.

*

S-a putut observa, din această expunere, cât de strânse au fost relațiile lui Ion Neculce cu Mănăstirea Putna, vreme de aproape un sfert de secol – relații tensionate, desigur, dar care nu au ajuns, totuși, la dușmănie. În dese discuții (aprinse, fără îndoială) despre hotare, nu a putut să nu vină vorba despre istoria

Gherman era egumen și la 3 septembrie 1751, și la 15 septembrie 1752 (actul din 1 ianuarie 1752 iese din discuție, fiind fals), precum și la 20 martie 1753 (Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 205); prin urmare, este justificată întrebarea dacă numele *Gheorghe* va fi fost bine citit în documentul din 8 iulie 1751. **Gheorghe** – care se pare că a preluat egumenia la 4 martie 1754 (Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 228; Ierodiac. Teofilact Ciobică, *op. cit.*, p. 113) – este atestat documentar la 5 mai 1754 (Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 205). Astfel, **Ghervasie** rămâne, deocamdată, în afara unei atestări documentare neîndoielnice (singura sursă citată, pentru el, este diptihul lui Sevastian Gheorghiescul, din 1869). Reluarea cercetării privind șirul egumenilor Putnei, în veacurile al XVII-lea și al XVIII-lea, se impune.

⁷⁰ Pentru care, v. Ierodiac. Teofilact Ciobică, *op. cit.*, p. 109–110.

⁷¹ *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, p. 285, nr. 869 (3 septembrie 1751) și p. 290, nr. 879 (15 septembrie 1752). Ambele documente provin din aceeași arhivă a Dragomirnei (având cotele I/54 și, respectiv, I/56), ca și scrisoarea lui Sava din 1722. Ele au fost publicate și de Teodor Bălan, *Documente bucovinene*, V, p. 80–82, nr. 47 (integral) și p. 82 (mențiune).

⁷² El pare să mai fi fost în viață la 8 iulie 1751 (v. mai sus), însă la 20 august era deja mort – Mihai Costăchescu, *Satul Prigoreni cu trupurile sale, Avrămenii și Râtul (din jud. Iași)*, în **IN**, V, 1925, p. 62 și nota 6.

⁷³ *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393–1849*, p. 350–351, nr. 1058.

⁷⁴ Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 56, nr. 3; avea numărul de inventar 53; lipsește la Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 524–529 (unde se descriu trei cădelnițe, cu numerele de inventar 51, 52 și 54).

așezământului și a obștii monahale. La un moment dat, cronicarul citează atât pe călugări, cât și cunoașterea proprie, *de visu*: „Și zicu călugării să fie fost făcut [Ștefan vodă] și sfeșnicile cele mari și cele mici și policandru și hora tot prisne de argint, și pe urmă să le fie luat un domnu și să fie făcut alteli de spije, care li-am apucat și noi. Iar strâcându-să un clopot mare la mănăstire și făcând călugării clopotul a doa oară, au pus acéste toate ce scriu mai sus în clopot, ca să fie mai mare”⁷⁵. Este dovada cea mai bună și explicită a faptului că Ion Neculce a venit la Putna nu numai mânat de treburile apăsătoare ale apărării proprietăților sale, dar și cu dorința de a afla lucruri despre ctitor și despre mănăstire. În acest context, mi se pare de acceptat că fostul mitropolit Sava, cu care a stat (probabil nu o dată) la „puțină voroavă”, îi va fi dat bogate informații. Eclesiarh la 1669/1670, în vârstă de vreo 25 de ani, Sava a putut fi și el unul dintre cei care apucaseră a vedea încă în picioare biserica lui Ștefan, cu ceea ce mai rămăsese din pictura exterioară. Felul său de a-l numi pe ctitor – Ștefan vodă cel Bun – se regăsește și sub pana lui Neculce.

O poziție oarecum neclară o are informația despre distrugerea pocalului lui Ștefan cel Mare. Neculce scrie că întâmplarea s-a petrecut pe când era egumen Misail Chisăliță, în a treia domnie a lui Mihai vodă Racoviță, în unele manuscrise apărând și văleatul 7234⁷⁶ (1 septembrie 1725 – 31 august 1726). Acest văleat se cuprinde în a treia domnie a lui Racoviță (decembrie 1715 – septembrie 1726), dar nu corespunde cu ceea ce se știe astăzi despre Misail, care ar fi fost egumen în 1703–1705, apoi în 1716–1724, devenind episcop de Rădăuți în 1729⁷⁷. Se pare, însă, că informațiile despre egumenia lui Misail la Putna sunt insuficiente și contradictorii. Dacă la 17 aprilie 1729 el este încă atestat ca egumen⁷⁸, înseamnă că nu avem a pune la îndoială cele consemnate de Neculce, privind anii 1725/1726, și aceasta cu atât mai mult, cu cât începutul conflictului cu Putna se plasează tocmai în intervalul atribuit celei de-a doua egumenii a lui Misail. Cu alte cuvinte, *la vremea când s-a stricat paharul lui Ștefan vodă, Neculce trebuie să fi mers foarte des la Putna*, în căutare de documente privind hotarul dintre Ostrița călugărilor și Boianul său. Este de la sine înțeles că atât Neculce, cât și Sava l-au cunoscut foarte bine pe egumenul Misail.

*

Ieromonah, eclesiarh și egumen al Putnei, episcop de Roman și mitropolit al Moldovei, Sava Balaci (Bălaciu) se vedește o personalitate interesantă, a cărui

⁷⁵ Ion Neculce, *Opere*, p. 163. După amănunte, ar trebui să fie vorba de vestitul clopot Buga, însă, conform inscripției pe care acest clopot o are azi, prima lui spargere a fost abia la 1760 (Claudiu Paradais, *op. cit.*, p. 619 și 621).

⁷⁶ *Ibidem*, p. 164 (văleatul în textul subliniar).

⁷⁷ Ierodiac. Teofilact Ciobîcă, *op. cit.*, p. 107. V., însă, p. 109 (Misail egumen la 1715) și p. 108 (Misail egumen încă și în aprilie 1729).

⁷⁸ Dimitrie Dan, *Cronica Episcopiei de Rădăuți*, p. 226.

biografie rămâne încă nescrisă⁷⁹. Acestei biografii îi aparține și ctitorirea schitului cu hramul Buna Vestire de la Sinești. O istorie a acestui schit se va putea alcătui pornind chiar de la ceea ce Mihai Costăchescu a dat, acum opt decenii, în schița de istorie a satului Sinești⁸⁰, dar căutând în arhive și informații suplimentare.

Acest sat, aflat în vechime în ținutul Cârlișăuului, era în stăpânirea Mănăstirii Putna încă din 1501, când Ștefan cel Mare, cumpărându-l de la familia care îl întemeiasă, l-a dăruit ctitoriei sale⁸¹. Ieșit de la Mitropolie, în împrejurări necunoscute deocamdată, Sava a făcut aici un schit, ca metoh al Putnei. De vreme ce, la 1698, îi destina o cruce, înseamnă că schitul era întemeiat sau tocmai atunci se întemeia. Începuturile lui trebuie puse, oricum, în răstimpul 1689–1698.

Pentru această mică ctitorie a sa, fostul mitropolit Sava a cerut și a obținut unele înlesniri. Astfel, la 7 mai 1716, Mihai vodă Racoviță a scutit de toate dările șase oameni ai „părintelui Chir Sava proin mitropolitul”, pentru schitul de la Sinești⁸². La 14 octombrie 1717, același domn a înnoit scutițiile pentru acest „mitoh de la Sinești, carile iaste a cinstit părintelui și rugătorului nostru, a Sfinții Sale, Chir Savvii, ci-au fost mitropolit”, poruncind dregătorilor domnești care vor merge la ținutul Cârlișăuului „întru nimică să nu-l învăluieți, nici la o socotială, macar la conit, macar fie la ce cheltueli, ce ar eși la ținut, să nu-l puneți nici la o cheltuală, nici pe mitoh, nici pe poslușnicii carii scriu cu număr, în carte Domnii Mele, ce iaste făcută din anul trecut”⁸³.

Două documente, din 6 noiembrie 1753 și 13 februarie 1756, arată și o legătură a unei familii locale cu acest schit. Dumitrașco din Podobiți – cămăraș, pârcălab, sulger – și soția sa, fiica lui Vasile Gorovei logofătul de vistierie, au fost

⁷⁹ Într-un manuscris aflat la Mănăstirea Limonos din insula Lesbos, s-au semnalat „cântări pentru mitropolitul Moldovei Sava (sfârșitul sec. XVII)”, care nu poate fi decât fostul egumen al Putnei – cf. Virgil Căndea, *Mărturii românești peste hotare. Mică enciclopedie de creații românești și de izvoare despre români în colecții din străinătate*, I (Albania-Grecia), București, 1991, p. 566, nr. 2408. Documente pentru istoria lui Sava ca mitropolit: N. Iorga, *Studii și documente*, V, p. 97–98 și nota (unul pentru desființarea văcăritului, din 1 martie 1698, și altul despre situația foarte grea a mănăstirilor și bisericilor moldovene, din 30 iulie 1700). Un act emis de Sava la 29 aprilie 1691 confirmă pierderea documentelor Mănăstirii Neamțului atunci când cazacii au intrat în cetatea Neamțului, omorând pe doamna Ruxanda (*Creșterea Colecțiilor*, XXVI, ianuarie–iunie 1915, p. 63; documentul are cota CLXV/157).

⁸⁰ M. Costăchescu, *Sâneștii cu trupurile sale: Onișcanii, Podobiții, Bătărăștii, Storneștii și Pleșeștii (din jud. Iași). Schiță istorică*, în **IN**, IV, 1924, p. 1–45 (v. p. 7–17). Însemnări de pe cărți și inscripții de pe obiecte din biserica de la Sinești a publicat același istoric, în **IN**, I, 1921, p. 146–147.

⁸¹ **DRH**, A. *Moldova*, III (1487–1504), volum întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și N. Ciocan, București, 1980, p. 466–470, nr. 261.

⁸² *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393-1849*, p. 222, nr. 664; originalul la DJAN Suceava, *M-rea Putna*, I/53. Menționat și de Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 92–93, nr. 60.

⁸³ M. Costăchescu, *Sâneștii*, p. 10 (sub anul 1718, din cauza transpunerii eronate a văleatului). Același document este menționat și de Nicolae Stoicescu, *Repertoriul bibliografic al localităților și monumentelor medievale din Moldova*, București, 1974, p. 824, nota 50.

îngropați la acest schit⁸⁴. E posibil că tot acolo s-a îngropat și fiul lor, Enache de Podobiți, vornic al doamnei: așa s-ar înțelege din cuvintele cu care soția sa Catrina a justificat dăruirea părților lor din Podobiți „schitului Sânești [...] unde să cinstește și să prăznuște Buna Vestire [...] care este mitoc Mănăstirii Putna [...], fiindcă și oasăle părinților lui Enache vornicul sânt îngropate la acest schit”⁸⁵.

Ctitorit de un mitropolit cu metania la Putna, schitul a intrat probabil de la început într-un fel de „dublă subordonare”, așa încât nu va fi fost prea greu lui Iacov Putneanul – și el mitropolit cu metania la Putna – să facă să se accepte schimbul de sate în urma căruia Sineștii au trecut din stăpânirea Mănăstirii Putna în aceea a Mitropoliei Moldovei. În 1758, mitropolitul Iacov, „nevând aice pin pregiurul Eșului aproape moșii, ca acele cu oameni, de la carii să curgă folos și agiutori de slujbă”, a dat Putnei satul Dumbrăveni la Suceava, în schimbul Sineștilor; la 25 iulie, Scarlat vodă Ghica a dat mitropolitului o „carte domniască de slobozie”, pentru scutirea de dăjzii a oamenilor străini care se vor așeza la Sinești în slujba Mitropoliei⁸⁶. Actul oficial pentru schimb s-a întocmit abia la 10 februarie 1759⁸⁷, iar întărirea domnească a venit la 22 aprilie 1759, de la Ioan Teodor Calimachi⁸⁸. Astfel, satul Sinești a trecut în stăpânirea Mitropoliei Moldovei, cu mitocul, cu biserica și cu toate cele ce țineau de el (inclusiv satele Onișcani și Podobiți), Putna primind satele Românești, Vlădeni și Averești.

Din așezarea întocmită de fostul monah putnean nu a mai rămas nimic. În 1921, se mai cunoșteau urmele schitului „în apropiere de cimitirul satului”⁸⁹. În același an, biserica satului (ctitoria mitropolitului Veniamin Costachi) mai păstra un *Apostol*, dăruit „la schitul nostru Sineștii” în 1756⁹⁰, probabil de Iacov Putneanul. Despre vechiul ctitor mai vorbesc azi doar câteva documente și crucea din 1698, păstrată în tezaurul Putnei.

⁸⁴ M. Costăchescu, *op. cit.*, p. 24; pentru genealogia personajelor – documentele rezumate în p. 19–24.

⁸⁵ *Ibidem*, p. 24.

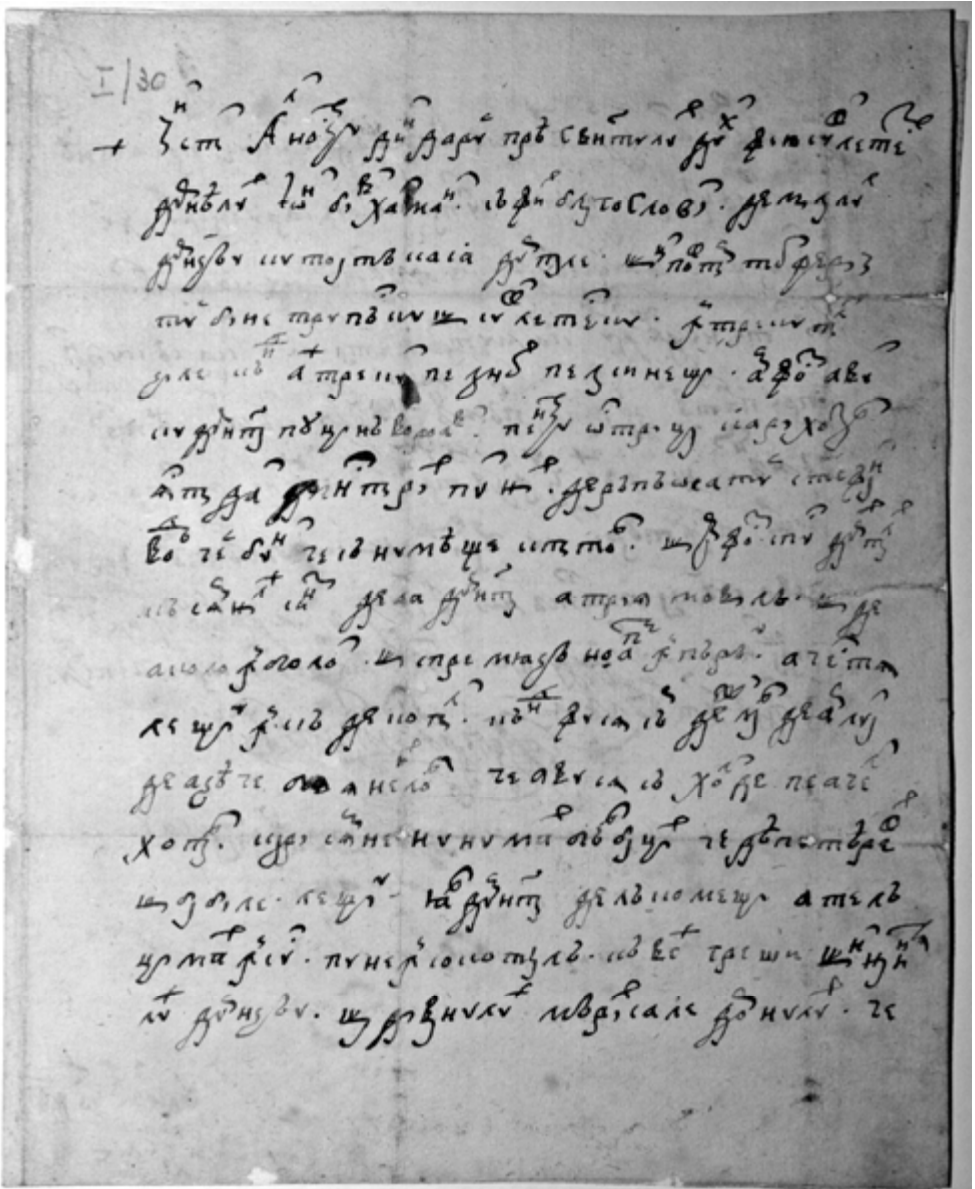
⁸⁶ *Ibidem*, p. 12. Satul era considerat „a sfintii Mitropolii” încă și la 22 aprilie 1756 (*ibidem*, document de la Constantin Cehan Racoviță), ceea ce poate să sugereze dubla dependență.

⁸⁷ *Din tezaurul documentar sucevean. Catalog de documente 1393-1849*, p. 326–327, nr. 982.

⁸⁸ *Ibidem*, p. 328, nr. 985. Actele din 10 februarie și 22 aprilie 1759 au fost rezumate și de Vartolomei Mazereanu în *Catastihul* său din 1764 (Dimitrie Dan, *op. cit.*, p. 202).

⁸⁹ M. Costăchescu, în *IN*, I, 1921, p. 146.

⁹⁰ *Ibidem*.

Scrisoarea lui Sava, fost mitropolit, adresată lui Ion Neculce, 1722
 (fila 1 recto)

A handwritten signature in Cyrillic script on aged, yellowish paper. The text is written in a cursive style and appears to be 'Савва Монахъ Проломъ (и Кучеръ)'. There are some faint markings above the main text.

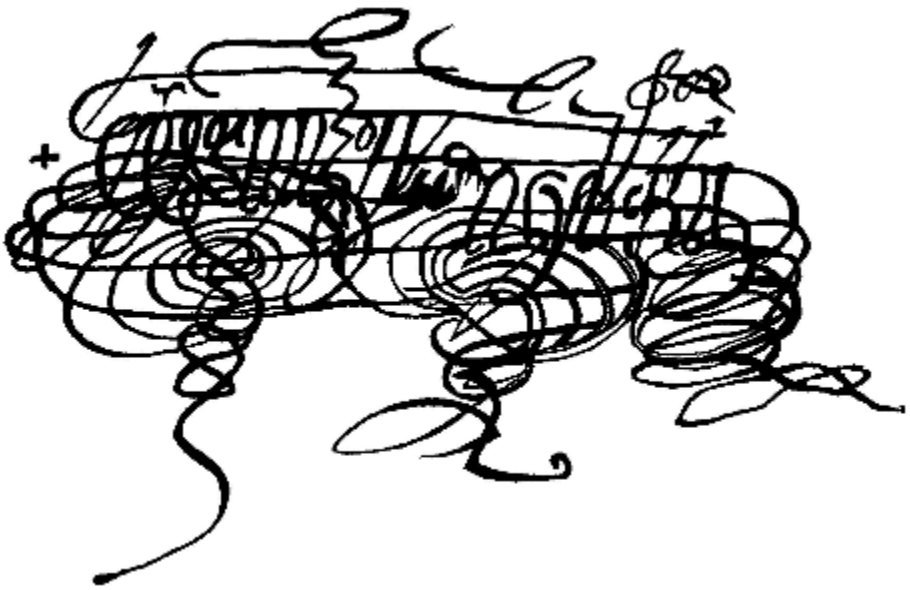
Semnătura „smeritului Sava”
pe *Pravila Sfinților Apostoli* (Mănăstirea Putna)

A handwritten signature in Cyrillic script on aged, yellowish paper. The text is written in a cursive style and appears to be 'Савва Монахъ Проломъ (и Кучеръ)'. There are some faint markings above the main text.

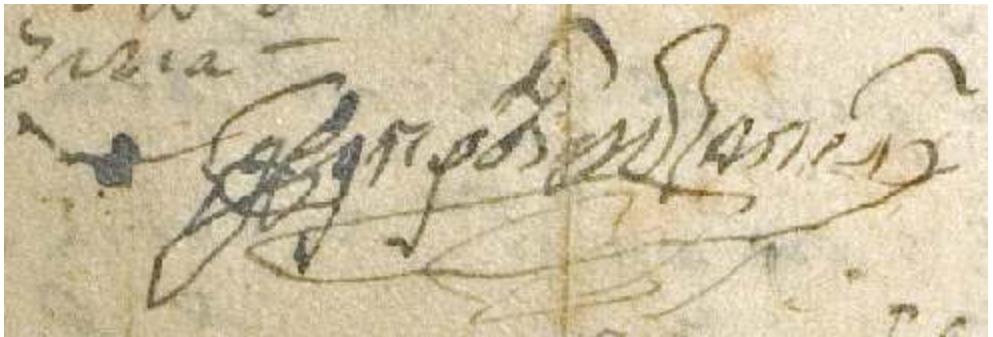
Semnătura „ieromonahului Sava”
pe *Psaltirea tâlcuită* (New York)

A handwritten signature in Cyrillic script on aged, yellowish paper. The text is written in a cursive style and appears to be 'Савва Митрополитъ Молдовы'. There are some faint markings above the main text.

Semnătura lui „Sava mitropolit Moldovei”
pe *Cartea Sfântului Ioan Damaschin* (Mănăstirea Putna)

Semnătura mitropolitului Sava, 1695
(după: C. Erbiceanu, *Istoria Mitropoliei Moldaviei și Sucevei*, București,
1888)

Semnătura lui Sava, fost mitropolit, 1722

Crucea dăruită Mănăstirii Putna
de mitropolitul Sava (1695)

Crucea dăruită Schitului Sinești
de mitropolitul Sava (1698)